

ЗА ЛЕКСИКАТА НА ХИМНОГРАФСКИТЕ ТЕКСТОВИ ОД МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА*

Лилјана Макаријоска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Македонија

Subject of interest of our paper is the hymn graphic lexis in the triodes and in the menology, treated for the purposes for creating the Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic.

The hymn graphic texts, with their specific characteristics, enrich the knowledge on the Church Slavonic lexical fund, as a part of this Dictionary. The style of the hymn graphic texts requires specific selection of certain phonological, morphological and above all, lexical and word formation units, presence of archaic and updated lexis, words from the vernacular, as well as updates from the field of word formation.

Химнографските текстови со своите специфични лексички и зборообразувачки особености на своевиден начин ги збогатуваат сознанијата за црковнословенскиот лексичкиот фонд.

Работата врз *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*¹ овозможува дефинирање на специфичниот придонес на секој одделен текст во рамките на обработуваниот корпус. Во објавениот дел од материјалот особено доаѓа до израз лексичкото богатство на химнографските текстови, на триодите и на минејот.

Химнографските текстови се репрезентирани преку македонските триоди: Битолскиот² (Bit), Загрепскиот³ (Zag), Шафариковиот⁴ (Šaf), Орбелскиот⁵ (Orb) и Хлудовиот триод⁶ (Hlud), како и преку Ваташкиот минеј⁷ (Vtš).

Несомнено значајна е и анализата на библиските читања во триодот. евангелските што ги разгледува Русек⁸, и паримејните читања на кои детално се осврнува Рибарова⁹.

На жанровската разновидност и специфичната структура на Ваташкиот минеј се должат лексичките специфичности во текстот¹⁰. Ваташкиот минеј, како еден од

* врз основа на картотечниот и обработениот материјал од текстовите што се дел од материјалната база за *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, што е долгочлен проект на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик Крсте Мисирков.

¹ Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, гл. уредник З. Рибарова, ред. Л. Макаријоска, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска, т. 1 (вовед, А-Б), Скопје 2006

² посен триод, пишуван во XII век, содржи 101 л., се чува во Софија, во Библиотеката на БАН, 38

³ според структурата е полни триод без подделба на посен и на цветен циклус, потекнува од првата пол. на XIII век, содржи 196 л., се чува во Загреб (ХАЗУ, IV д 107). Анализата на лексиката на македонските триоди покажува поголемо присуство на грцизми во Загрепскиот во однос на другите, па се наметнува препоставка дека се работи за директен превод од грчки текст, што може да се поткрепи со текстолошки факти – Zag во структурата на службата, заедно со Šaf, се сместува во најархаичниот структурен тип на триод.

⁴ полни триод без подделба на посен и на цветен циклус, содржи делови од уставот, пишуван е во втората четвртина на XIII век, има 157 л., се чува во Руската национална библиотека во С.-Петербург F.p. I.74.

⁵ посен и цветен триод, содржи паримии и делови од уставот, потекнува од втората пол. на XIII век, содржи 245 л., се чува во Руската национална библиотека во С.-Петербург (F.p.I.102, Верк. (241 л.), B. F.124/4 (2 л.) и F.124/10 (2 л.)

⁶ содржи паримии и делови од уставот, според структурата е полни триод без подделба на посен и на цветен циклус, пишуван е кон крајот на XIII век, има 191 л., а се чува во Москва (Государственный исторический музей Хлуд.133).

⁷ празничен минеј со служби за големите црковни празници, како и за најпочитуваните светци, а за позначајните празнични денови се додадени паримии и синаксари и сл., пишуван во 1453 год. Се чува на Филолошкиот факултет во Скопје (инв. бр. 1319) и содржи 228 хартиени листови, се лоцира во с. Мешештица Охридско.

⁸ заклучува дека најархаичен превод на евангелските читања има Hlud, а за Orb се карактеристични некои подновувања.

⁹ заклучува дека паримејните читања во Orb и Hlud се важен извор за паримејниот превод. Во архаичната основа во Orb се напластени бројни подновувања, индивидуални варијанти и редакциски промени. Паримејните читања во Orb донесуваат нови сведоштва за архаичниот прототип на предлошката на ревидираната јужнословенска група – паралелно со постарата лексика се присутни и подновувања кои се најчесто самостојни, карактеристични за секој одделен текст. Од евидентираните 200 места на кои текстовите Orb и Hlud се разликуваат од паримејниците три четвртини се иновации, меѓу кои има преславизми, делумно русизми и делумно подновувања на дијалектна основа.

¹⁰ Составен дел од текстот се химнографските, старозаветните содржини, житийните состави и деловите од типикот. Секој од овие жанрови има свои специфичности и во поглед на застапената лексика. Врз основа на анализата на лексиката во пролошките читања на Ваташкиот минеј се констатира дека за нив е карактеристична употребата на поинаква лексика во споредба со химнографскиот дел, блиска до секојдневниот живот. Во споредба со Станиславовиот пролог (Stan) Ваташкиот минеј преферира понова лексика, како на пр. хјдојство, хјдојство

помладите небиблиски ракописи, во корпусот за Речникот, овозможува да се проследи не само односот кон традицијата, туку и специфичностите на македонскиот црковнословенски лексички фонд и прифаќањето на новите развојни тенденции и нивната постепена интеграција во јазичната структура.

Триодите воопшто, се одликуваат во однос на билиските ракописи со лексичките и стилско-изразните средства, се одликуваат со нивниот реторичен карактер наметнат од нивната намена и потребата да се предизвика определен ефект врз слушателите, како и со ритмичката организираност на текстот и неговата стилистичка оформеност.

Стилистичката изграденост на триодот наложува специфичен избор на определени фонолошки¹¹, морфолошки¹², лексички и зборообразувачки¹³ и синтаксички единици¹⁴. Химнографскиот текст во Орбелскиот триод покажува жанровско единство со химнографските делови во минеите и во октоисите.

Се забележува присуство на архаична, но и на подновена лексика. Според Црвенковска (2006), лексиката на триодите содржи многу архаични црти¹⁵, што може да е знак за тоа дека првиот словенски превод на триодот е многу стар, близок до Канонот. Присуството на моравизмите ја покажува врската со моравскиот терен, односно го потврдува мислењето дека првиот превод е настанат во Моравија, а наслојката на охридизмите ја потврдува неговата старост. Лексичките подновувања¹⁶, пак, главно го поврзуваат со Преславскиот книжевен центар.

Поради природата на химнографските дела, се јавува тенденција за апстрактна и фигуративна употреба на лексемите; тие честопати не се употребени со своето основно значење, туку само со фигуративно. На пр. лексемата **омрачен**, **омрачено** има значење 'заблуден, грешен, кој живее надвор од Христовата вера' итн¹⁷.

Голем дел од грцизмите во триодот се термини поврзани со црковната богослужба, односно литургиски грцизми. Тие се присутни најчесто во деловите од уставот: **АНТИПАСХА**:

Ѡ ἀντιπασχὶ δο πάδικοτи 216b28Orb; **АНТИФОН**: ταχεῖ εὐαγγέλιον ἄ . Ѡ иωάνκα ἀντιφόνῳ ἄ . τροπαρὸν γλαс · 105v10Hlud; **АПОДИПНО**: и събраш са поем н-а а-подипно въ хра мъ прѣпростно а-не на-глас ни поклона творим 34vHlud;

ЕКСАПСАЛМЪ: ταχεῖ слоужба үтърни по ексапсаљмъх алкилоугтия глахсоч трокиукоу сти хологисам 34vHlud; **ИРМОСЪ**: ερμόξε ип глас · . видите видите яко азъ есмь боягъ вашъ 30a33Orb; **КАТИЗМА**: тожде стихологисамъ кафисимъ та же въскръсение христово 148v2 2Hlud;

ЛИТОУГРИЯ: бъваетъ литоугрия постна · в ѿтърток велики չաօյթра алкилоугтия и тю опафъ 97v3Hlud;

и по конъѣни литоугри сквактъаго басилиа идем на трапезъ и име варене беъзъ масла и пи єм вино 103g1Hlud; **МЕТАНИЯ**: благати метаънен в келиях 25c10Orb; **МЕТИМОНЪ**: и потъом поем мефимонъ въ науалъ · . уасъ ноши бъваетъ ӈмъвение ногам и поставимъ · . прит ворѣ цръкоенъм ѿмъваници 103g4Hlud; **ПРОКИМЕНЪ**: вход проакименъ · . ψαломъ · мѣ . гъ

наспроти хълтостъ во Stan, благовѣстие наспроти євангелие во Stan, сърдъникъ наспроти ближика во Stan, шина наспроти вънъ во Stan, клѣтъ наспроти хълка во Stan, но и обратно: съвѣдѣтельствовати наспроти послѹшъствовати во Stan, храмина наспроти домъ во Stan.

¹¹ пр. фигурите како алтерација и асонанца бараат прецизен избор на фонемските структури.

¹² морфолошкиот паралелизам наложува употреба на одредени морфолошки категории.

¹³ богатство на синоними, антоними, пароними, зборообразувачките модели во функција на одредени стилски фигури

¹⁴ пр. потребата за ритмичко оформување на текстот наложила повторување на предлози, префикси, кратки заменски форми

¹⁵ Во архаичниот слој се изделува лексиката што го поврзува Orb со лексиката на канониските ракописи или со онаа на ракописите од Охридската книжевна школа. вънъ, вълната са наспроти погрѣжати, гъглениз, женихъ, казнь, лобзжати итн. Во ракописот се спрекават и извесен број протобугарски заемки како **бисъръ**, **болиъръ**, **капише**, **коъчугъ**, **коумиъръ**, **певатъ**, **санъ**, **соуе**, **късоуе**. За протобугаризми се сметаат и образуваната со суфикс --чи од типот **коумиъчи**, **кънигъчи**.

¹⁶ Во Orb е присутен еден слој од поновата лексика заедничка со лексиката на преславскиот центар. Според Црвенковска (2006) најчесто се работи за лексика заедничка со онаа на Супрасалскиот зборник, како и со поновите преславски ракописи. Тука спаѓаат сложените со прв дел єдино- како: **єдиномиленътъ**, **єдиномїдробати**, **єдинонауалие**, **єдинонауальнъ**, **єдиносѫщъство**, **єдиноуадънъ**. Во понова лексика спаѓаат и: **չаѹшити**, **չаѹшение**, **չլզъ (жльъ)**, **կալъ**, **ներѣшн**, **որжити**, **չեօրի**, покрај преславизмот **չեօրի**, потврден е и охридизмот **չանմише**, каде што **չանմица** е синоним на **չանմише**.

¹⁷ овъцъ обично се употребува за 'христијански верник, духовно чедо'; лексемата несъкому в химнографските текстови означава 'недопрен, девствен, чист';

лакс ·д·

71a39Orb; **стихологисати:** н^кын^к т^ев^е г^{ра}д^е стихоло^гисам^а р^еу^ке г^{ко}сподъ 19b8Orb и сл.

Карактеристично и за Ваташкиот миене е изразеното присуство на грцизми, најмногу во сферата на литургиската терминологија, при именувањето на литургиски дејства, црковни празници, предмети наменети за црковна употреба и тоа главно во типикот и сл.: **аналогъ:** и поставити крст на налог 15d10Vtš; **агрипина:** съвршајт агріпія въ паке^урници^в и на трапезъ юм^и рибоу и пијем вино на славоу и чистъ прѣс^ветою в^огородици^в 145r22Vtš; **антифонъ:** бл^аговѣщеніе [въ]· нед^ѣлю в^еч^ер^в цѣ^тноу · агріпны стихоло^гисамъ · а· антифон · блаженъ моуж на глас ·н· 144v13Vtš; **доместикъ:** таже^е доместикъ повтарајт все стих^ере ѩ стигме до стигме 94c9Vtš; **еклиса^рхъ:** и възвишајтъ еклиса^рхъ гласом^а иако раз^оумѣты 15c8Vtš; **ектенииа:** ч^етен^ие в^огородици^и є^ган^гел^ие дн^евно со^учи по^дж^е ѓ ектение спод^оби г^{ко}споди потам стих^ири пасцъ 114c18Vtš; **ектерионъ:** на ^оутр^ини велик^и ю нед^ѣлю и аще в^ео ектир^ишн в^огородици^и въ нем съвршајт се слоу^жба в^ожствна 145v12Vtš; **канона^рхъ:** таждъ ставъ на срѣдъ^к канона^рхъ проучитајт же дн^ес^ва раждајт се ѩ д^ѣбви 94c2Vtš; **литниа:** поуинајт в^еч^ер^в рекше славка въ вишни^и итворим шви^ноу лит^ию поюще глас ·д· самогласно 114c28Vtš; **панахида:** иакоже велеть въ сина^зари великие со^уботи^и и појем же прѣжд^е на пана^хидъ 145r28Vtš; **проскомидиа:** походить ёреи и творить [про]проскомиди^и 114a15Vtš; **стигма:** таже^е доместикъ повтарајт все стих^ере ѩ стигме до стигме 94c10Vtš;

тетраподъ: облагайт се ёреи въ ѕдѣди бѣлы сам же поющим к^рстоу възвишајт чистноу є дрѣво · съ ламбадами о^уготовованоу тетраподоу срѣд црк^вк^е съвршајаше нам трыс^ветое и достајаше же до великих^и врат съ чистним к^рстом 15b22Vtš.

Најмногу подновувања и зборови со ограничена употреба од Орбелскиот, Хлудовиот, Шафариковиот триод односно Ваташкиот миене се потврдени во типиковиот дел кон богослужбениот текст што не подлежи на строгите црковни канони, па полесно навлегува и народната лексика од говорот на препишуваачите. Покрај литургиските термини евидентна е специфичната, народна лексика како на пр. **било, вариво, юх^о, сланик^овъ, слива, кроуша** и др. во Орбелскиот триод и подновувањата на народна основа во типиковиот дел од миенето: **омакати, побръже, съка^зовати, заради, поевторити, прѣвратити листъ.**

Пр. **било – великое било, малое било:** клепемъ въ ... въ великое било 174a29Orb; великое било съготоваше нау^немъ полношное 108d10Orb, sim. 34v28Hlud; въ уас^и же седмимъ клеплем било малое 93c28Vtš; **вариво:** да ѹадатъ вариво со^уиво и Ѣел ие с масломъ 25c23Orb; въ срѣдъ · въ честерть^и · вариво · єдно · ве^з масла · и по єднои уаши вина 17g31Saf; да ѹадеть вариво с маслом 17v1Saf; юмы вариво ве^з масла 172b29Orb; **юх^о, сланик^овъ:** и испиатъ юх^о сланик^овъ с пипремъ и с медомъ смѣшиш^е 25b22Orb; **слива, кроуша:** аще ли ѹаджът сливи со^ушени или кроуш^а да имъ ѹадать 25b24Orb; **нарадити:** щане прѣжд^е стражесте христо^вѣхъ бивајт пра^зникъ щане не бити въ них по^ст^р прѣжд^е наредисмо 145v31Vtš; **омакати:** и глас ·в· славка и не шмакает се прѣст^р и н^кир^к пра^зни^чинъ на тъже^е глас 145r13Vtš; **побръже:** таждъ и въ ·ф· уас бивајтъ слоу^жба шви^на типик побръже поуинајтъ 144v22Vtš; **съка^зовати:** и аще бо правила иако сказ^иютъ ово оубо шврѣтохом виси 146r2Vtš; **заради:** иакоже варивше ѹѣхом за^даради^и дн^ех славни^и 145v33Vtš; **поевторати:** поюще стих^ии^р просвѣтител^иа нашего повтарајаше славка 114a17Vtš; на ^оутр^ини каноп прѣд^апра^зни^чинъ повтарајаше на ·в· творен^ие ѹосифово^и 114a17Vtš; **побръже:** пакъ^и тоже^е повтори 94c1Vtš; **прѣвратити листъ:** иши шпет прѣвративше листъ више 52d20Vtš.

Во химнографските текстови се среќаваат лексеми кои не се среќаваат во текстовите што досега биле предмет на лексички проучувања како дел од материјалната база за Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција. Зборовите со единствена употреба се мошне честа појава во Ваташкиот миене: **девельство:** девельством 105c29Vtš; **заклонити са:** заклонившим се 145r30Vtš; **ликъстъвникъ:** ликъстъвници 45b5Vtš; **мокрота:** мокротоу 53b21Vtš; **пласаеница:** плесавиц^а 221c22Vtš; **прѣстатель:** прѣстатель 141a16Vtš,

Почесто зборовите со единствена употреба претставуваат варијанти и подновувања од областа на зборообразувањето и се должат на замената на непродуктивните зборообразувачки морфеми со попродуктивни.

Кај mineјот внимание заслужуваат суфиксните именки, кои заземаат важно место при изградувањето на строфичната структура на жанровите форми во химнографските текстови, а најфреквентни се образувањата со суфиксите: -(ън)икъ, -(и)тель, -ъцъ, -(ън)ица од кои голем број отсуствуваат во старословенските текстови.

Пр. **ЛИКСТВЕНИКЪ**: ликъственъци 45b5Vtš; **ПОДПОРНИКЪ**: подпорници 227a18Vtš; **ПОЛОЖНИКЪ**: положник 27c25Vtš; **СЛОУЖБЕНИКЪ**: слоубеници 1a11Vtš; **СЪДБИСТВЕНИКЪ**: съдбиственъци 28d12Vtš; **СЪНСХОДНИКЪ**: сънходнъци 27b31Vtš; **СЪПОСОБНИКЪ**: съпособника 157a12Vtš; **ХРАБРЫНИКЪ**: храбръници 134b30Vtš; **ЧЮДЕСТВЕНИКЪ**: чудодествоњника 199c28Vtš; **ЖЕНИТЕЛЬ**: женитель съвѣтъ 135d14Vtš; **НАУИННАТЕЛЬ**: научинателъ 201b13Vtš; **ОТЪМСТИТЕЛЬ**: юмъстителъ 76c31Vtš; **ПОГОУБИТЕЛЬ**: погоубителю 165d8Vtš; **ПОРЖИТЕЛЬ**: порожжителъ 155c21Vtš; **ПРОЕКЛОНТИТЕЛЬ**: проеклонитель 75b30Vtš; **БРАНЬНОЛЮБЪЦЪ**: браннополюбца 24c24Vtš; **ПШЕНИЦОДАВЪЦЪ**: пшеницодавъцъ 105b1Vtš; **КРѢСТОНОСИЦѢ**: крестносице 155b2Vtš; **ПЛАСАВИЦА**: пласавица 221c22Vtš; **СОУГОУБИЦА**: соугубица 39b15Vtš; **СЪПРѢЖЪНИЦА**: соупрежнъци 50a21Vtš; **СВѢТОНОСИЦА**: свѣтоносице 64b7Vtš; **СТРАСТОНОСИЦА**: страстоносице 193a33Vtš; **СЪЖИТЕЛНИЦА**: съжителница 102b33Vtš; **ПОКРОВИТЕЛНИЦА**: покровителница 227a24Vtš; **СВѢТОПОДАТЕЛНИЦА**: свѣтоподателница 219d3Vtš.

Во химнографските текстови се потврдени и бројни префиксни и префиксно-суфиксни новообразувања.

Во однос на придавската префиксација зачестена е употребата на префиксот **прѣ-**¹⁸. Овој префикс внесува во значењето на зборот една нијанса на особина изразена во поголема мера, како апсолутен признак, значи служел како квантификатор што се гледа и од неговото заменување со други квантификатори: многомилјостиве 118a18 Orb || прѣмилјостиве Šaf.

Придаките образувани со овој префикс се сметаат за „апсолутни“ суперлативни форми. Сп. на пр. **прѣблаженъ**: прѣблаженна 106d24Orb; **прѣстъственъ**: прѣстъствена 104d22Orb; **прѣлѣпъ**: прѣлѣпихъ 23c30Orb; прѣлѣпии 12d24Orb; **прѣмиръ**: прѣмирни 91d42Orb.

Анализата на состојбата во триодните текстови (сп. Црвенковска, 1996 :118) укажува дека употребата или изоставањето на префиксот **прѣ-** зависи од чувството на преведувачот и притоа евидентно е дека во Орбелскиот мошне често овој префикс се јавува и на места каде што не се јавува во другите ракописи¹⁹.

Сп. **ш прѣльсти** ўлкоѣкъки 100b21Orb || **ш лъсти** Šaf, прѣмѣдрости 19d19Orb || **нemждрости** Zag, прѣпкоќоѓзнимъ прѣрадование 96b32 Orb || прѣподобнъмъ радование Zag.

Честа е и употребата на комбинацијата на префикс со партикула **не-** и тоа како стилско изразно средство за возвишување на нешто што се смета за ссоврено, во духот на христијанската религија и филозофија: **прѣнепорѹмъ**: прѣнепорѹна 232b36Orb, прѣнепорѹна 100c8Orb; прѣнепорѹна 220b22Vtš.

Сп. и **непрѣсѣкомъ**: непрѣсѣкома 77c19Orb; **непрѣгадаемъ**: непрѣгадеми 128b14Orb; **непрѣзложимъ**: непрѣзложима 148d11Orb; **прѣнескврѣмъ**: прѣнескврое 32b18Vtš; **непобѣдимъ**: непобѣдима 1r8Hlud; **неподвижимъ**: неподвижима 115r1Zag.

Мал број од овие придаки со **прѣ-** имаат синонимни образувања со **трѣ-** во кои се содржи значењето 'во голема мера се поседува она ишто е означено со вѣтораїа комионенїа' и со **мѫного-**, **къс-**: **прѣблаженъ** – **прѣблаженъ** – **трѣблаженъ**: прѣблаженна 9a22Orb; прѣблаженна 106d24

¹⁸ Според Поп-Атанасова (2003) Климентовите химнографски дела се свечени, а користењето на овој префикс во нив може да се објасни со жанрот и со потребата на авторот од поразнообразни средства за изразување. Придаките со префикс прѣ- соодветствуваат на грчките придаки со префиксите: παν-, προ-, παρα-, περ-, -ικ-, но заслужуваат внимание оние што се превод на грчките непрефиксирани придаки

¹⁹ Сп. прѣсѣтлы 20b15Orb || свѣтли Zag; доѹха прѣсѣвата 19c24Orb || свѣвата Zag; прѣкѣстал 8c34Orb || ѿкѣстал Zag; прѣустномъ дѣвъз 83d3Orb || ѿзсѣустномо Zag; додека има и обратни случаи кога префикссот отсуствува: ѹмеи лжкави 23b27Orb || прѣлжкави Zag; крѣте щестни 60d17Orb || крѣте прѣустни Zag, христе щедри 63c27Orb || прѣщедри Zag.

Orb; съвсомъ и търблаоженомоу дрѣкоу
 81d23Orb; **пұѣскѣтълъ – търсѣтълъ – въсесѣтълъ – мѣногосѣтълъ:** прѣскѣтла 26d22Orb;
 82c18Orb; търсѣтлы скѣтъ 144d12Orb; **въсесѣтълъ:** въсесѣтлжа дѣвѣкъ богъ избралъ есъ
 тъ 77b8Orb;
многосѣтлъ 33d10Orb; **прѣвожьстълъ – многовожьстълъ:** прѣвожъстълъна 87a34Orb;
многовожъстълъны
 43c13Orb; **прѣмилостиез – многомилостиез:** прѣмилостиез 42d18Orb; многомилостиез
 е 89b26Orb; **прѣпѣтъ – мѣногопѣтъ:** прѣпѣтла 102a34Orb; многопѣтла 94a42Orb.

Одразена е засилена употреба на префиксирани глаголски форми и двојната префиксација. Зачестената употреба на префиксито съ-, за да означи содејство со некого, а најчесто со Бога е карактеристична и за триодот: **съѣстати, съпогрѣти:** съѣстах, съпогрѣох 210b31Orb; **съсъг҃рѣши:** съсъг҃рѣши 68d16Orb; **съвѣзиграти:** съвѣзиграѧтъ 80d6Orb; **съписовати:** съписови 153d1Orb; **съразорити:** съразори 86d31Orb, **състрадати:** състрадахши 190d24Orb; **съсѣцати:** съсѣц аше съе 149d18Orb, **съѹбити:** съѹбити 172c2Orb, **съѹкѣплѣти:** съѹкѣплѧющи 165c 4Orb. Сп. и во Ваташкиот миене: **съѣздарѣти:** съѣздараѭ се 102b22Vtš, **съѣздожѣти:** съѣздожѣе се 186a19Vtš, **съѣзжити:** съѣзжашимъ 211c20Vtš, **съпокѣдѣти:** съпокѣмъ 219a13Vtš, **съпрославити:** съпрослави 219b28Vtš, **съпрославити** съпрослави се 4a17Vtš, **съѹкѣплѣти** съѹкѣплѧющи 165c4Vtš.

Употребата на нови префиксирани глаголски образувања, пак, непотврдени во другите македонски црковнословенски ракописи несомнено укажува на засилената продуктивност на префиксите. Сп. **вѣдѣхати:** мѣтвымъ вѣдѣхаша животъ 232d14Orb; **вѣникнити:** вѣникнѣ 173a11Orb; **вѣобразовати:** вѣобразова са 209b4Orb; **вѣзгласовати:** вѣзгласова 44b32Orb; **вѣзлѣти:** на вѣсотѣ вѣзлѣтасть 236b4Orb; **задавлѣти са:** ыжами задавлѣа са 87c35Orb; **задлѣжати:** задлѣжаше на ма вѣзакониа 110a18Orb, **налацати:** налацај 112b40Orb, **облиставати:** слѣпнѣ ѿблиставах 48c11Orb; **облогда:** вѣлогда вѣладѣвъкъ 165d14Orb; да вѣлогдаемъ вѣспѣваже 91d17Orb; **обмарѣти:** вѣбъмарѣши ма 60a14Orb; **обѹздавати:** гложини обѹздавахи 168c9Orb; **обѹморити:** вѣгомори ма 91b18Orb; **огрѣнати:** да и нас вг҃реѧть 30c32Orb; **огжстити:** пѫчинкъ үрьмнѣ үгжсти 45a3Orb; **одавати:** ѿдаваѥм праѣникѹ 241d27Orb; **одоѹшити:** одоѹши ти 150a5Orb; **ѡдаѣти:** ѿдаѣм словомъ 149d5Orb; **окадити:** ѿкадити вѣсѣхъ 209d30Orb; **ослѣплѣти са:** ѿслѣплѣа са 104c1Orb; **остоѹдити:** не ѿстоѹдаша полащомъ жзыкоу 140a27Orb; **поѹловѣти:** съюна поѹловѣши 237d12Orb; **примирити:** примирити тѣвѣ 54c14Orb; **приниждати:** приниждаѥм глаголы жидовъскими 188a25Orb.

Зачестената употреба на префиксирани лексеми, и употребата на повеќе префикси е битна одлика и на Климентовите химнографски дела (Поп-Атанасова, 2003).

Иако тенденцијата за засилена употреба на префиксирани глаголски форми и двојната префиксација се следи и во постарите ракописи, таа е особено изразена во помладите текстови од црковнословенскиот период, па како резултат на тоа се документираат цели низи на истокоренски образувања со различни префикси. Покрај варијантноста во употребата на префиксите (сп. Десподова, 1981-1982 :188-193, Макаријоска, 1995 :35-44), кај глаголите и во миенот е евидентна тенденцијата за позачестена употреба на два префикаса. Пр. **испослати:** испосли 73a4Vtš; **прѣдѣззглаголати:** прѣдѣззглаголал юсы 82a21Vtš; **прѣдѣззгласити:** прѣдѣззгласим 87a30Vtš; **прѣдѣззгивати:** прѣдѣззгиваше 89c18Vtš; **прѣдѣззхотѣти:** прѣдѣззхотѣ 81c14Vtš; **прѣдѣззреши:** прѣдѣззреѹе 169c7Vtš; **прѣдѣззкаѫвати:** прѣдѣззкаѫваше 152d23Vtš; **прѣдѣззаписовати:** прѣдѣззаписови 200a22Vtš; **прѣдѣззборжити:** прѣдѣззборжити 88d5Vtš; **прѣдѣззпокелѣкати:** прѣдѣззпокелѣкаѭ 89d31Vtš; прѣдѣззпокелѣкаѭтъ 35a8Vtš; **прѣдѣззпокелѣти:** прѣдѣззпокелѣноу 90b21Vtš; **прѣдѣззпоказати:** прѣдѣззпоказаѭ 133b9Vtš; **прѣдѣззпоказовати:** прѣдѣззпоказови 136d21Vtš; **прѣдѣззпѣложити:** прѣдѣззпѣложити 51b30Vtš; **прѣдѣззсъврѣшати:** прѣдѣззсъврѣшаѭ 109b15Vtš; **прѣдѣззкаѫвати:** прѣдѣззкаѫваше 213b9Vtš; **прѣдѣззогѣбрити:** прѣдѣззогѣбрити 177b11Vtš; **прѣдѣззготовати:** прѣдѣззготовиа 124d26Vtš; **прѣдѣззокращати:** прѣдѣззокращаше 94a9Vtš; **прѣдѣззупасти:** прѣдѣззупасетъ 54a28Vtš; **прѣдѣззупастати:**

прѣдоуѓајтејте
прѣнеделѣти 24c25Vtš, **прѣнеуделѣти:** прѣнеделѣти
вразумити: вразуми 18a18Orb;
прѣослоушати: прѣослушавај 15c16Orb; **прѣочистити:** прѣочистим са 11a9Orb;
прѣпроводити: прѣпроводити 11c21Orb; **прѣпрославити:**
прѣпрославимъ 211b11Orb; прѣпрославенъ єсть 101c15Orb.

Некој од двојнопрефиксираниот глаголи ги документирајме само во Орб: **опрокажнѣти:** опрокажнѣваш докуш 39c12Orb; **прѣвѣзискати:** прѣвѣзискајте ... исправление 57a11Orb; **прѣосватовати:** осватајте ма прѣосватоване 82c7Orb; **прѣослоушати:** прѣослушавај та 15c16Orb; **прѣѹдикити:** прѣѹдишиш са 76d20Orb.

Меѓу ретките зборови во триодот и миенејот се присутни и лексеми со калкирана зборообразувачка структура пр. со префикс **вѣз-**: **бесплатно:** рождајте є се бесплатно 153d29Vtš; **бесърефично:** болѣзни бесрефично исцѣлите 41a13Vtš; **бесърефънъ:** вражу ю бесрефъни 207a9Vtš.

Забележлива е поголемата фреквенција на сложенките, калки, образувани според грчки образец.

Сложените образувања со оглед на нивната застапеност и степенот на продуктивноста на компонентите и зборообразувачките форманти имаат значајна улога во поглед на збогатувањето на црковнословенскиот лексички фонд, на можностите за поголема изразност и разновидност во исказувањето. Од вкупно 135 сложенки во кои како прва компонента се јавува **вѣсе-** дури 92 сложенки се карактеристични за химнографските текстови, од 214 со **бого-** 128, од 30 сложенки со **свѣто-** дури 25, од 110 со **много-** 31, од 54 со **добро-** 15 се јавуваат само во химнографските текстови итн.

Од аспект на зборообразувачката структура се изделуваат сложенки: **богоблагодѣтънъ:** б^ог^об^лаг^од^ѣтън^ала 232c34Orb, **вѣсѣлагородънъ:** вѣсѣлагородън^ы 91a14Vtš; **вѣсѣлагословенъ:** вѣсѣлагословен^ала 128d5Orb; **крѣстовогородицънъ:** крѣстовогородиц^{ен} 10d28Orb; **крѣстово^городиц^уно:** 47aVtš; **присложиводательнъ:** присложиводательн^ы 20a26Orb, **присложивоподатель:** присложивоподате^{ла} 20v23Zag; **присложивотворити:** присложивотвораши 154r22Hlud, **прѣнословословити:** прѣнословословимъ 40b2Vtš, **честкородесатоскѣтълъ:** честкородесетоскѣти 2a7Vtš итн.

Впечатлива и карактеристична за химнографските текстови е употребата на сложенките што изразуваат голем интензитет на признакот и тоа: со прва компонента

вѣле-/вѣль-: **вѣлегласънъ:** вѣлегласно хвалы и м^олчи^{ти} 45c32Orb; **вѣлегласно вѣспѣмъ:** вѣлегласно вѣспѣмъ 96d21Orb, славни и вѣлегласни ап^ок^ост^оли 61r20Zag; **вѣлемждрѣствокати:** вѣлемждрѣствокати 181d32Vtš; **вѣлерѣчи^{ти}зъ:** сбравше се докушови раздроушишоу хо^уление докушовно вѣлерѣчи^{ти}во 195v14Zag; **вѣлерѣчи^{ти}и:** вѣлерѣчи^{ти}и разоумомъ лжакавих фарисеи всѣх гостодъ притч^и сего вѣжати 8v18Hlud; **вѣлеславънъ:** вѣлеславни ап^ок^ост^оли ск^ати 63v23Bit; **вѣлекоупица:** бы^ст^о вѣлекоупица наре^уннала 69a28Vtš; **вѣльд҃рѣжавънъ:** вѣльд҃рѣжавном^о и зѣло честном^о вѣлми встроеном^о ти^вериак^а 179a35Orb.

Со прва компонента **велико-:** **велико^грѣменънъ:** великовѣмени вѣбрни покажими вѣздрѣжаниемъ 83r23Zag; **великодоуше^въно:** нѣ м^олите са ап^ок^ост^олы великодоуше^вно 56d8Orb; **великоменитъ:** просе^вајују нас вѣсегда чијод^есъ зарами великомениты 39a5Vtš; **великорѣчи^{ти}зъ:** ўл^овѣ^чи^{ти} ил^и є великомените 197d8Vtš; **великорѣчи^{ти}зъ:** великорѣчи^{ти}ва жика 55r4Zag, великорѣчи^{ти}ваго 5c17Orb, великорѣчи^{ти}ваго 31v31Saf. со прва компонента **пауе-:** **тѣ-:** тѣ со кои се пот силува значењето: **пауеестъствънъ:** пауеестъствено 181b24Vtš; **тѣблаженъ:** радоуки са кресте живоносни и тѣблажены 82d13Orb; **тѣбогатънъ:** тѣбогатни 178d17Vtš; **тѣвѣликъ:** тѣвѣлика 122d15Vtš; **тѣклатъ:** рци ми в тѣклате 181a11Orb; **тѣскѣтълъ:** безнauална всина тѣскѣти 144d12Orb; **тѣсѣтлоу:** вожство єдино^г сїаюшоу зароу 21c13Vtš; **тѣсиꙗнъ:** приди^ште любострадалци тѣсиꙗни 47a8Vtš; **тѣславънъ:** скѣтъ те тѣславни вѣжги вѣгороди^ге 60c17Vtš; **тѣсватъ:** тѣславни да^р

и принесите пастирите свирати је трисвештојутоју пѣсни въспоните 90d13Vtš; **ТРЪБЕЗНАУАЛНЪ:** тръбезнауална славож ѡкъца събезнауална въгроу и съина събезнауална и докумха сѫша 149r6Hlud; тръсвѣтлоје божество единогу сїаюшоу зароу ѩ юдиного трисъставнаго божества и соѹшъс тва 21c13Vtš.

Голем број от сложенки со прва компонента **ЕДИНО-** се употребува за изразување на божествената природа на Св. Троица: **ЕДИНОРОДНЪ, ЕДИННОРОДЕНЪ:** слово си єдинородно иже єл адрѣхъ ѩујскихъ ѹтврѣждено пътносно ѡзи се 20c23Vtš; **ЕДИНОСЛАВИМ:** неизреуенна троице єдинославима 175v8Hlud; **ЕДИНОНАУАЛНО:** троици єдинотѣстъственѣ кланѣк са єл божествѣ шуе и съине и сѣва тымъ докумхомъ єдинонауално и єдина властъ надъ всѣми владашия 8r29Hlud; **ЕДИНОНАУАЛНЪ:** тръбезнауална славож ѡкъца събезнауална въгроу и съина събезнауална и докумха сѫша єдина єл ипостаси єдинонауално беžнауално божество и сѫщество 149r6Hlud; да раздрѣшъ бесловеснїж жыкви - и покора бе-слова • беžнауалноу ѡкъцоу : тръсвѣтлоје гъсподи • твој єдинонауално • ѩ сеќта сијетъ оум нашъ облистал 73v27Hlud; **ЕДИНЬОС ЖШНЪ:** єдиносжна єси съватаја троице 175v10Hlud, **ЕДИНОСЛУЧНЪ:** троици поклоним са ѡкъцоу и съиноу и докумху божијо єдиносжномоу ѡкъцоу же и съиноу єдинослиуноу 78r36Hlud; **ЕДИНОЕСТЬСТЕВНЪ:** єдинотѣстъство слово 21c13Vtš; троици єдинотѣстъственѣ кланѣк са 8r29Hlud, **ЕДИНОМЫСЛЬНО:** єдиномысльно въспѣваемъ гъсподки слава тевѣ 146b30Orb.

Триодот и minejot изобилуваат со сложенки со прва компонента **СВѢТ-** или изведени форми од оваа основа²⁰.

Пр. единствено во Ваташки minej се документирани: **СВѢТОДАНИЕ:** твоим сеќтоданит єм присно просвѣщајем 46a19Vtš; **СВѢТОВИДНЪ:** двојце сеќтодиднаа. 184d25Vtš; **СВѢТОДАТЕЉНЪ:** сеќтодателними! зарамы докумха просвѣщајем 47c27Vtš; **СВѢТ ОЛИТИЕ:** новимъ сеќтолитијемъ вънезапоу оујуеници ѩсеќшьше се! 214c26Vtš; **СВѢТОЛОУЧНЪ:** просвѣтил єси сеќтвлоуучними 8уенми 106d32Vtš; **СВѢТОНОСИЦА:** дѣви ликъствоите сеќтеноносице 64b7Vtš; **СВѢТОПОДАТЕЉНИЦА:** сеќтоподателнице 219d3Vtš; **СВѢТОРОДЕНЕЊНЪ:** ѩ сеќтороденна ѿблака христоја оујуеници носима 214b21Vtš; **СВѢТОСИЈАННЪ:** сеќтосијанно живѣше властелски 223c14Vtš; **СВѢТОЈАВЛЕНИЕ:** сеќтојавленїе полуѹчиш 99d23Vtš; **СВѢТОЈАВЛЕННЪ:** сеќтојавленно слънце 160b13Vtš; единствено во Орбелскиот **СВѢТОКИДЕЊНЪ:** сеќтокоидѣнијемъ 67c20Orb; **СВѢТОПЛДТИ СА НЖ ТЪКМО СВѢТОВЕПЛДЩ СА ЗА НЖ МКОЛИ ЧИСТА:** 50d15Orb; **СВѢТОНАСТА КЪНИКЪ:** сеќтонастакније искојус 59d36Orb; **СВѢТОПРВОУИСТЪ:** сеќтопрвовоуистаа похвало 50c26Orb; **Хлудовиот** **СВѢТОИСТОУНІКЪ:** сеќтоистоуникъ животен 10r23Hlud; **СВѢТОНОСИЧНЪ:** клименте сеќтонос ѿе игнатие 177v16Hlud; **СВѢТООБРАДЪНО:** сеќтообраџно докумха блажгодати да исцалѣшъ 17 0v11Hlud; **СВѢТОСЛАНТИЕ:** божијемъ сијаниемъ тръслненаго сеќтоснитна 177r10Hlud, односно единствено во химнографски текстови **СВѢТОЗАРНЪ:** пошъ сеќтозарна 211b13Orb; пошъ сеќтозарна 138v27Hlud; **СВѢТОНОСИТИ:** сеќто да сеќтоноситъ 6d16Vtš; **СВѢТОНОСЦУ:** сеќтоносецъ пронде ис твој великое слънце христоја 182v8Zag, **СВѢТОПРИЕМНЪ:** клименте сеќтонос ѿе игнатие богоносне методије 177v16Hlud; **СВѢТОПОРИЕМНЪ:** сеќтоприемни сеќш сашимъ въ тымъ ивљаш са 56v35Hlud; **СВѢТОПРИЕМНАА** нетлѣннаа ѩжены ѿблакъ стражты 57a14Vtš.

Химнографските текстови од македонска редакција овозможуваат следење на јазичните промени, што под влијание на народните говори навлегуваат во писмениот јазик, а со своите специфични лексички и зборообразувачки особености на своевиден начин ги збогатуваат сознанијата за црковнословенскиот лексичкиот фонд како дел од корпусот на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција.

²⁰ Епитетот светлина во буквална и во метафорична смисла е одлика на Климентовиот индивидуален стил. Климент покажал вистинска виртуозност во изборот на словенските синоними на поимот на светлината и во формирањето на зборообразувачки модели од овој корен (Илиевски, 1995: 43).

Литература

- Десподова В.* Префиксни лексички варијанти во македонските средновековни евангелија / В. Десподова // Македонски јазик XXXII-XXXIII. Скопје, 1982. С. 187-192.
- Илиевски Хр.П.* Метафората светлина во химнографијата на словенските првоучители и нивните ученици / Хр.П. Илиевски // Културен живот. Скопје, 1995. Б. 5-6. С. 42-48.
- Макаријоска Л.* За префиксирани глаголи во македонските псалтири / Л. Макаријоска // XXI научна дискусија на XXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 1995. С. 35-44.
- Макаријоска Л.* Лексичкиот систем на црковнословенскиот јазик во Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција / Л. Макаријоска // XXXIII научна конференција на XXXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 2007. С. 195-202.
- Поп-Атанасов Г.* Прилог кон проучувањето на таканаречениот “Ваташки општ минеј” / Г. Поп-Атанасов // Македонскиот јазик од Мисирков до денес. Скопје: ИМЈ, 1996. С. 69-77.
- Поп-Атанасова С.* Лексиката на македонската црковна поезија / С. Поп-Атанасова. Скопје, 2002.
- Поп-Атанасова С.* За некои јазични карактеристики на преписите на Климентовите химнографски дела од македонска редакција / С. Поп-Атанасова // Литературен збор. Скопје, 2005. Б. 4-6. С. 35-42.
- Поп-Атанасова С.* За некои поретки лексеми во Климентовото поетско творештво / С. Поп-Атанасова // Кирилометодиевистика. Скопје, 2005. Б. 3. С. 121-126.
- Ribarova Z.* Parimejní text v Orbelském triodu / Z. Ribarova // Slavia. 1992. 61, seš. 4. S. 435-440.
- Рибарова З.* Кирилометодиевската традиција во паримејниот текст од триодите Орбелски и Хлудов / З. Рибарова // Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава. Скопје: МАНУ, 1993. С. 91-98.
- Рибарова З.* Црковнословенските текстови како извори за историјата на македонскиот јазик / З. Рибарова // Педесет години на македонската наука за јазикот. Скопје: МАНУ, 1997. С. 51-56.
- Рибарова З.* Принципи на палеословенистичка лексикографија и Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција / З. Рибарова // XXXIII научна конференција на семинарот за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 2007. С. 189-194.
- Русек Ј.* Евангелските части в триодите и най-ранните преводи на евангелието / Ј. Русек // Paleobulgaria. Старобългаристика. София, 1991. XV, 1.
- Тотоманова А.М.* Правописните особености на Орбелски/ триод и фонетичната система на говора, отразен в него / А.М. Тотоманова // Кирило-Методиевски студии. София, 1991. Кн. 8.
- Црвенковска Е.* Загрепски триод / Е. Црвенковска // Стари текстови. Скопје: ИМЈ, 1999. VI.
- Црвенковска Е.* Јазикот и стилот на триодот / Е. Црвенковска. Скопје, 2006.
- Црвенковска Е.* Химнографското творештво на Св. Климент и Св. Наум Охридски / Е. Црвенковска // Св. Наум Охридски – живот и дело. Скопје, 2006 С. 47-53.
- Цубалевска М.* Ваташкиот минеј (со посебен акцент врз лексиката): докторска дисертација (ракопис) / М. Цубалевска. Скопје, 2007.